

De rechter en het volk

14 augustus 2009 vrijdag

Tom Eijsbouts

Op geen van mijn stukjes heb ik zo heftig weerwoord gekregen, ook onder collegae academici, als op dat over het Duitse constitutionele hof. Einde juni tikten de rechters in Karlsruhe hun politici op de vingers, die zouden zich laten inpalmen door Europa en zouden het Duitse Volk in de kou laten staan.

Boven mijn stuk stond: Ein Land, ein Volk, ein Richter. Hoe kon ik de Duitse grondwetsrechter, symbool van het moderne onberispelijke Duitsland, associëren met die ene Duitser die nog altijd het absolute Kwaad vertegenwoordigt?

De relatie die ik legde loopt via het Volk en het stukje was, toegegeven, wat kort door de bocht. Laat ik die bocht eens wat ruimer nemen; een mooi denk-onderwerp, dat volk.

Het best kun je twee gedaanten onderscheiden, zoals veel moderne grondwetten doen. In zijn actuele gedaante hoort het volk bij een land en zijn politieke structuur. Bij ons is er het 'ganse volk' dat wordt vertegenwoordigd door de Staten Generaal, artikel 50 Grondwet. Zonder land en politiek is er niet zo'n gans volk. Het is dus een maaksel van plaats, tijd en macht.

De andere gedaante van het volk is die welke bestaat voorafgaand aan het land en zijn politieke stelsel, in zekere mate los daarvan. Aan dit 'oervolk' wordt vaak het ontstaan van de staat toegeschreven, zoals in het beroemde Amerikaanse 'We the people'. Ook dit oervolk is in sterke mate een maaksel, een mythisch symbool van eenheid.

Maar zoals Hitler liet zien kan dit symbool ook werkelijkheid worden en de vorm aannemen van een juichende menigte in een roes van eenheid en zuiverheid. Dat leidt tot kortsluiting en afbraak van de politieke structuren.

Een echo van dit appel is te horen in hedendaags populisme, dat bankt op argwaan jegens de politiek en op nostalgie naar de heerschappij van het echte volk. Dan wordt dus de ene gedaante van het volk tegen de andere ingezet, het oervolk tegen het actuele volk. Dat kan wel eens helpen als correctie op een al te autonoom politiek establishment, maar zodra het populisme een eigen politiek alternatief wil bieden is de aardigheid eraf.

De Duitse constitutionele rechter is ingesteld om Duitsland tegen nieuwe Hitlers te bewaken. Hij heeft zijn thuisbasis in de grondwet. Die grondwet is, als je haar heel serieus wilt nemen, de stichtingsdaad van het oervolk. Daarom heeft die rechter, anders dan de politieke instellingen, wel eens de neiging om zich tot tolk te maken van dat oorspronkelijke volk. Dat is niet erg, het helpt de checks and balances. Maar als de rechter zijn volk al te serieus gaat nemen, overspeelt hij zijn hand. Dan gaat hij de fictie van dat oervolk, met zijn mythische eenheid en harmonie, tot realiteit en zelfs tot maatstaf omtoveren.

Het actuele volk, zoals het Nederlandse of het Duitse volk, is een verzameling mensen van velerlei aard en stemming, die wordt geanimeerd en bijeengehouden niet alleen door eenheid van aard of van afkomst, maar ook door de verschillen en door een gezamenlijke bestemming, zoals de Amerikaanse staatsrechtsgeleerde Barack Obama de wereld dezer dagen herhaaldelijk uitlegt en laat zien.